

כך הפכו המתנחלים הלא פופולריים לאליטות החדשות

סיון הירש-הפלר, שאול אריאלי וגלעד הירשברגר

20:00, 29 ביוני 2023

ממשלת ישראל הנוכחית בראשות נתניהו הביאה לשיא את כוחם הפוליטי של נציגי המתנחלים מהזרם המשיחילאומני. זהו תוצר של תהליך שבשנה הבאה ימלאו יובל לתחילתו. אם תהליך שינוי המשטר בישראל וסיפוח השטחים הכבושים ימשך — בניגוד לעמדת חוב הציבור הישראלי כפי שעולה מסקרים שערכנו — הוא ישנה לחלוטין את אופייה, מעמדה ועתידה של המדינה, אם תשרוד את כל ההשלכות.

עד מלחמת יום הכיפורים האמינו חסידי הרבנים קוק (הראי"ה והרצי"ה) כי מדינת ישראל ממלאת את תפקידה בתהליך הגאולה. הקמתה והניצחונות במלחמת העצמאות ובמלחמת ששת הימים, הוכיחו זאת לתפישתם. הרצי"ה קישט את משרדו בדגל המדינה, במנורה ובסממנים ממלכתיים אחרים, ובמקביל העניק קדושה לצה"ל, לכלי הנשק שלו ולכל דבר ששימש לדעתו ל"הורשת הארץ" ולקידום הגאולה.

אבל בעקבות הסכמי הפרדה עם מצרים וסוריה ב-1974, בסיום מלחמת יום הכיפורים, חל שינוי בתפישת הרבנים וחסידיהם. זו היתה אבן הדרך הראשונה מתוך שלוש מרכזיות בעיצוב מדיניותם, שחתרה ליטול את הנהגת המדינה. הסכמי הפרדה, שכללו החזרת שטחים שנכבשו ב-1967, היו נקודת שבר מבחינתם. הם שחששו כי ההסכמים עלולים לקטוע את רצף ההצלחות החיוני להשלמת הגאולה. בהתלבטות קשה, האם לדבוק במדינה או להיפרד ממנה, התקבלה ההכרעה לדבוק במדינה, ובה בעת לשים ידיים על ההגה שלה כדי לקדם את החזון המשיחי.

באמנה של גוש אמונים, שהוקם ככלי לביצוע החזון, נכתב שהוא "קם מתוך מטרה ליצוק בשורה חדשה ישנה... להגשמה ציונית במעשה וברוח... תוך הכרה כי מקור החזון במורשת ישראל ובשורשי היהדות, ותכליתו — הגאולה השלמה לעם ישראל ולעולם כולו". כדי לרכוש עוצמה פוליטית פנה ה"גוש"

למגוון רחב של זירות, בהן הרשות המבצעת, המחוקקת, ורשויות ממלכתיות מרכזיות.

אבן הדרך השנייה נקבעה בבג"ץ אלון מורה (1979). בית המשפט העליון הפך את מדיניותו בנושא תפיסת אדמות פרטיות פלסטיניות להקמת התנחלויות בנימוק ביטחוני, וציווה לפנות התנחלות ולהשיב את האדמה לבעליה. זאת, לאחר שהמתנחלים עצמם נמנעו מלהשתמש במטבע לשון ביטחוני-צבאי והעדיפו לטעון לזכות אלוהית. מנחם פליקס, מראשי ה"גוש", הצהיר כי "התנחלנו... משום שנצטוונו לרשת את הארץ אשר נתן האל יתעלה לאבותינו". השופט משה לנדוי קבע, כי "בעתירה זו יש תשובה ניצחת לטיעון שמגמתו לפרש את הזכות ההיסטורית המובטחת לעם ישראל בספר הספרים כפוגעת בזכויות קניין לפי דיני הקניין הפרטי". היתה זו תשובה ניצחת לקביעת הרצ"ה כי "הארץ הזו היא שלנו, אין כאן שטחים ערביים ואדמות ערביות". החלטה זו סימנה את בג"ץ כאויב החזון המשיחי.

אבן הדרך השלישית היא ההסכמים המדיניים שחתמה ישראל, שהיו כרוכים בהחזרת שטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים. יישום הסכם השלום עם מצרים (1979-1982), והסכם האוטונומיה שנחתם בקמפ דייוויד ב-1978, הביא ב-1981 את גוש אמונים לשנות אדרת ולהיקרא מועצת יש"ע, שבאמנתה נכתב: "המועצה רואה בכל הצעה שמגמתה למסור חלקים מא"י לריבון זר התכחשות לייעודו של העם היהודי, למטרות המפעל הציוני ומעשה בלתי חוקי". הסכמי אוסלו ב-1993 החרפו עוד יותר את הטון של המתנחלים נגד המדינה, כפי שכתב פליקס: "לשלטון הנוכחי במדינת ישראל אין כל סמכות להמשיך ולשלוט במדינת היהודים" ("נקודה", דצמבר 1993).

המתנחלים פעלו תחילה להגדלת כוחם הפוליטי בזרוע המחוקקת. בכנסת העשירית (1981) התגורר בהתנחלויות רק חבר כנסת אחד — פחות מ-1% מכלל הח"כים, ובאותה עת חיו בגדה פחות מ-0.5% מכלל אוכלוסיית ישראל. אולם מאז בתהליך עקבי, המתנחלים הגיעו לייצוג יתר בכנסת. כעבור 25 שנים (בכנסת ה-17), שיעור הח"כים מהתנחלויות גדל לכמעט 9%, אף ששיעור המתנחלים היה פחות מ-4% מכלל האוכלוסייה. בכנסת ה-19, 13 ח"כים (11%) היו מהתנחלויות, בעוד שהמתנחלים היו פחות מ-5% מאוכלוסיית ישראל.

בכנסת ה-24, שכללה את קואליציית השינוי של נפתלי בנט ויאיר לפיד, היו 15 ח"כים מהתנחלויות (12.5%), ובכנסת הנוכחית (ה-25) הגיע מספר הח"כים מההתנחלויות לשיא — 20 (כמעט 17% מכלל הח"כים). שיעור זה גבוה פי שלושה משיעורם של המתנחלים באוכלוסייה. נוכחות המתנחלים בולטת כי רבים מהם משמשים כראשי ועדות בכנסת, וכסגני יו"ר הכנסת.

ביסוס הנוכחות של נציגי המתנחלים בממשלה לקח יותר משני עשורים. הם היו חברי ממשלה לראשונה ב-1996 (הממשלה ה-27), ומאז גדל מספר השרים משמעותית. ב-2013 (הממשלה ה-33) היו חמישה מתנחלים בתפקידי שרים וסגני שרים; ב-2015 (הממשלה ה-34) היו שמונה שרים, ובממשלה הנוכחית יש עשרה שרים וסגן שר מההתנחלויות. למעשה, כמעט ואין משרד ממשלתי שיד המתנחלים לא מנווטת בו את הדרך.

כיצד הם הצליחו לעשות זאת? ראשית, תנועת המתנחלים, ובפרט, מועצת יש"ע, ניהלה קשר הדוק עם מגוון רחב של מפלגות במאמץ להרחיב את התמיכה במפעל ההתנחלויות. למנהיגיה ניתנה גישה ישירה ודלת פתוחה מרמת השר ועד לרמת ראש הממשלה ונשיא המדינה. תנועת המתנחלים פעלה מול כל המפלגות והממשלות, ללא הבדל גוון פוליטי. המפלגות מצדן לעתים חיבקו את המתנחלים ותמכו בגלוי במפעלם, ולעתים ניסו לסכל את מאמציהם — אך כמעט כולן קיימו עמם קשר ישיר. קשר זה נמשך גם בתקופות קשות, כמו פינוי התנחלויות בעקבות הסכם השלום עם מצרים או ההתנתקות מעזה. שנית, פוליטיקאים מההתנחלויות חדרו כמעט לכל מפלגות המרכז והימין בישראל: ישראל בעלייה, הדרך השלישית, קדימה, יש עתיד, כחול לבן, ישראל ביתנו, ש"ס, הליכוד, התחייה, המפד"ל, האיחוד הלאומי, הבית היהודי, ימינה, תקווה חדשה, הצינורות הדתית, נעם, ועוצמה יהודית. רבים מהמתנחלים ותומכיהם, גם אם הצביעו למפלגות המשיחיות, התפקדו למפלגות אלו במטרה להציב את אנשי שלומם במקומות ריאליים, ובראש ובראשונה במפלגת השלטון, הליכוד.

הפוליטיקאים של הליכוד הבינו היטב במי תלויה בחירתם מחדש. שרים וח"כים שונים תרמו ל"נורמליזציה" של מפעל ההתנחלויות בדרכים מגוונות. למשל, שר התחבורה לשעבר ישראל כץ ביקש להרחיב את שירות הרכבות לגדה (2010), שר החינוך לשעבר, גדעון סער, ביקש לצרף את חברון לטיולי בתי הספר כחלק מלימוד ההיסטוריה המקראית של ישראל (2012), ושרת התרבות לשעבר לימור לבנת ביקשה להרחיב את הסיוע התקציבי הממשלתי למוזיאונים

בהתנחלויות (2012). בשנה שעברה נעשה ניסיון של ח"כים מהליכוד לקדם תקנה שתאפשר לגליזציה של עשרות "חוות רועים" ברחבי הגדה, שהוקמו כדי להשתלט על עשרות אלפי דונמים של קרקע.

מפלגת הליכוד אמנם תמכה במדיניות של מקסום טריטוריאלי, אולם בפועל, במשך רוב שנות שלטונה, יישמו מנהיגיה (בגין, שרון ונתניהו) מדיניות הפוכה. למעשה, גם בגין וגם שרון ויתרו על חלק מהשטחים הכבושים (סיני ורצועת עזה). גם נתניהו, שפסל את הסכמי אוסלו מ-1993, הקפיד במשך זמן רב לקיימם, לרבות העברת שטחים לרשות הפלסטינית. אולם כיום הליכוד מבטאת יותר ויותר את תמיכתה בסיפוח דה־יורה של ההתנחלויות. בדצמבר 2017 קרא מרכז הליכוד לח"כים לאשר הצעת החוק להחלת החוק הישראלי על ההתנחלויות. שר הפנים אז, גלעד ארדן, אמר באותה עת: "עלינו להתחיל לחוקק ריבונות זו, ויש לנו את הזכות והחובה המוסרית כלפי אחינו המתנחלים" (רויטרס, 31.12.2017).

מאז העלו חברי הליכוד כמה הצעות חוק לסיפוח: ח"כ יואב קיש הציע לספח את מעלה אדומים, ח"כ מיקי זוהר הציע לספח מספר התנחלויות נוספות (בעיקר בגוש עציון, אריאל והתנחלויות בקעת הירדן), וח"כ ישראל כץ הציע לספח את גבעת זאב. נתניהו עצמו העלה את שיח הסיפוח סביב "עסקת המאה" שהציע נשיא ארה"ב לשעבר דונלד טראמפ (בינואר 2020). אולם גם אז, סקרים שערכנו באותה תקופה מראים שרק רבע מהציבור הישראלי הביע תמיכה בסיפוח.

בנוסף לביסוס קשרים עם זרועות השלטון והשתלטות הדרגתית עליהן, תנועת המתנחלים הצליחה להגיע בהצלחה גם לרשויות ממלכתיות שונות. כך למשל, שאול גולדשטיין, לשעבר יו"ר המועצה האזורית גוש עציון, מונה ב-2012 למנכ"ל רשות הטבע והגנים. בנצי ליברמן, לשעבר יו"ר מועצת יש"ע וראש המועצה האזורית שומרון, כיהן כמנהל רשות מקרקעי ישראל בשנים 2011-2016. ניסן סלומיאנסקי, ממייסדי גוש אמונים ולימים חבר פעיל במועצת יש"ע, כיהן בוועד המנהל של קק"ל, ופנחס ולרשטיין, לשעבר ראש מועצת יש"ע והמועצה האזורית מטה בנימין, מונה ב-2017 ליו"ר ועדה האחראית על הלגליזציה של מאחזים בגדה.

ייצוג־היתר של המתנחלים מסמל יותר מכל את שינוי האליטות הפוליטיות במדינה: מעבר מתנועת הקיבוצים לתנועת המתנחלים. את ייצוג־היתר בכנסת

תפסה בעבר ההתיישבות החלוצית, תנועת הקיבוצים, שנציגיה זכו לו עד אמצע שנות ה-90 (ייצוג גדול פי שניים משיעורם במספר הבוחרים). אך בניגוד לתנועת המתנחלים, התנועה הקיבוצית לא פעלה לשינוי החזון הציוני של האבות המייסדים, של מדינה דמוקרטית בעלת רוב יהודי החברה במשפחת העמים — אלא פעלה לבסס אותו בהנהגתה.

הגישה חסרת הפשרות של תנועת המתנחלים כלפי שלל המפלגות הפוליטיות, והאהדה שבה קיבלה המערכת הפוליטית את התנועה, תוך חוסר רצון לדכא את שאיפותיה הטריטוריאליות המשיחיות שלוו באינספור הפרות חוק — סיפקו תמיכה להתיישבות בשטחים. הן איפשרו לתנועה להעצים את כוחה הפוליטי בזירה המדינית ולקדם ללא הפסק את מפעל ההתנחלויות.

במציאות הנוכחית קשה עוד למצוא הבחנה ברורה בין המתנחלים, הפוליטיקה של השטחים והפוליטיקה של מדינת ישראל. אך חשוב לזכור כי טשטוש זה, כמו גם ביסוס וחיזוק הכוח הפוליטי של המתנחלים, לא הגבירו את הפופולריות של נטיותיהם הלאומיות־משיחיות בקרב כלל הציבור הישראלי.

12 סקרים שערכנו מ-2018 עד היום מראים באופן עקבי וחד־משמעי, שרק כחמישית מהישראלים תומכים בסיפוח חד־צדדי של השטחים. המדיניות הטריטוריאלית והמשטרית שהאליטה הפוליטית בכלל, ואליטת המתנחלים בכלל, מנסות לנווט אותנו אליה, אינה משקפת את עמדות הציבור. אליטה זו, באמצעות ההפיכה המשטרית שהיא מקדמת בימים אלו, פועלת להשלים את המהלך המשיחי על ידי ריסוק בג"ץ והחלפת הדמוקרטיה באתנוקרטיה בכל רחבי ארץ ישראל.

*פרופ' הירש־הפלר, אל"מ במיל' ד"ר אריאלי ופרופ' הירשברגר הם מרצים
וחוקרים באוניברסיטת רייכמן*

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

מתנחלים 🔔